

בכוונתו, שהבכור נוטל פי שנים אף בשבח הדריכה. ותמחה: וכי
 בדרךבם נוטל פי שנים ביין, הלא מעיקרא עינבי השתא חמרא –
 מתחילה היו ענבים ועכשיו הם יין, וכבר קנאום היורשים בשינוי
 מעשה. ואמר ר' עקיבא בר חמא בישוב דברי שמואל, שאין
 כוונתו לענין פי שנים ביין, אלא רק ליתן לו דמי הויק ענביו.
 הגמרא מביאה מחלוקת האמוראים בדין מחילת בכור על חלק
 בכורתו: אמר רב אסי, בכור שנטל באחת משדות הירושה חלק
 אחד בלבד כאח פשוט, ויתר על חלק בכורתו, ושוב אינו יכול
 לתובעו. שכן הוקש חלק הבכורה למתנה, וכשם שאין אדם זוכה
 במתנה בעל כרחו, כן אין הבכור יורש פי שנים בעל כרחו. ואם
 אמר 'איני נוטל' לא חלה מתנה זו, ושוב לא יזכה בה עוד. מבררת
 הגמרא: מאי 'ויתר' – לענין מה מועילה מחילתו. מביאה הגמרא
 שנחלקו אמוראים בדבר: רב פפא משמיה דרבא אמר, ויתר כאותה
 שדה בלבד, אבל בשאר הנכסים שעדיין לא נעשתה בהם חלוקה
 לא הפסיד את חלק בכורתו. ורב פפי משמיה דרבא אמר, ויתר בכל
 הנכסים כולו, שכן מאחר שנטל בשדה אחת חלק כפשוט, גילה
 דעתו שהוא מוחל על חלק בכורתו בכל הירושה, ואינו נוטל בה
 אלא חלק פשוט בלבד.
 הגמרא מבארת את סברתם: רב פפא משמיה דרבא אמר ויתר
 כאותה שדה בלבד, משום דקא סבר, אין לו לכבד קודם חלוקה –
 אין לו בעלות על חלק הבכורה בירושה, ורק בשעת החלוקה זוכה
 הוא בחלק זה. (ומה דאיתא ליה אהיל, איך לא אהיל – רק על
 מה שבא לידי הוא יכול למחול, אבל על השאר אין בידו למחול,
 שכן אין אדם מקנה דבר שעדיין לא בא לרשותו, וכן אין בידו
 למחול עליו). ומאחר שקודם החלוקה עדיין לא זכה בחלק
 הבכורה, אין בידו למחול עליו. ואין חלה מחילתו אלא רק באותה
 שדה שכבר נחלקה, אבל לא בשאר הנכסים שעדיין לא נעשתה
 בהם חלוקה. ורב פפי משמיה דרבא אמר, אם נטל חלק כפשוט
 בשדה אחת ויתר על חלק בכורתו בכל הנכסים כולו, משום דקא
 סבר, יש לו לכבד את חלק בכורתו שנכסים אף קודם החלוקה,
 ובכל שעה שירצה הוא זוכה בחלק זה. לפיכך הוא כדבר הנמצא
 ברשותו שיש כח בידו למחול עליו. ומדאיתא ביה אהיל כבוליהו –
 ומכך שמחל על חלק הבכורה בשדה זו שנטל בה חלק כפשוט,
 גילה דעתו שהוא מוחל על הבכורה בירושה כולה.
 אומרת הגמרא: והא מימרא דרב פפי ורב פפא בשם רבא לאו
 בפירוש איתמר, אלא מכללא איתמר – לא נאמרו הדברים בפירוש
 מפיהם בשמו, אלא מכלל מעשה שהיה לדמוע מה מחלוקתם
 בשיטת רבא בנידון האמור. דההוא בכור דאזיל ובין נכסי דידה
 ודפשוט – שהלך קודם החלוקה ומכר לאחרים את הירושה כולה,
 חלקו וחלק אחיו הפשוט יחד, שלא ברשות אחיו, על מנת לחלוק
 עמו בדמי המכירה. ואחר כך מת אחיו, ואזיל יתמי בני פשוט
 למיכל תמרי [מהנהו לקוחות – באו היתומים בני הפשוט לאכול
 מהתמרים שנמכרו ללקוחות על ידי הבכור, מכח חלק אביהם
 שבתמרים אלו. מהנהו – הכום הלקוחות ולא הניחו להם לטול
 מהם]. אמרי להו הקרובים של יתומים אלו ללקוחות, לא מיסתמיא
 דזבנתיהו לנכסיהו, אלא מיסתמיא נמי מחיתו להו – לא די לכם
 שקניתם שלא כדין את הנכסים שלא מדעת הפשוט או יורשיו
 ושהרי פשיטא שאין לבכור זכות למכור את חלק אחיו שלא
 מדעתו, ואתם עוד מכים אותם כשהם באים לטול את חלקם
 בדין. אתי לקמיה דרבא, אמר להו, לא עשת הבכור במכירתו זו ולא
 כלום.

ומלוה שפלו – חוב הלואה שלוח הבכור עצמו מאביו,
 חולקים הבכור והפשוט ביניהם את חלק הבכורה של מלוה זו. ואף
 שחוב שיש לאב על אחריים נחשב 'ראוי' ואין הבכור נוטל בו פי
 שנים, אבל חוב שיש לו על בנו הבכור ספק הוא בדינו האם נחשב
 ל'ראוי' או ל'מוחזק'. שכן יתכן שהבכור רוצה לשעבד את נכסיו
 לאביו לגמרי בעין יפה, כדי שיחשב האב מוחזק בהם, ויטול הוא
 בהם פי שנים. ומאחר שספק הוא, ממון המוטל בספק חולקים
 אותו.
 הגמרא מביאה אופן שבו נוטל הבכור פי שנים בשבח: אמר רב
 הונא אמר רב אסי, אף על פי שאין הבכור נוטל פי שנים בשבח
 שהשיבוהו נכסים לאחר מיתת אביהם, אבל בכור שמיחה באחיו
 ואמר להם, אל תשיבוהו את חלקי בנכסים, אלא נחלק את
 הירושה ואשביח אני לבדי את חלק פשיטותי וחלק בכורת, ואזכה
 בשבח שלהם, מיחה – מועילה מחאתו, ואם לא שמעו לו והשיבוהו
 את הנכסים בלא לחלוק, הרי הוא נוטל פי שנים בשבח. שכן
 משעה שתבע הבכור חלוקה, הרי הוא זוכה מיד בחלק הבכורה.
 ומאחר שיש לו פי שנים בגוף הנכסים, ממילא יש לו גם בשבח פי
 שנים, שכן כל שבח היוצא מנכסיו של אדם הרי הוא שלו.
 הגמרא מבארת באיזה שבח מועילה המחאה: אמר רב, מסתמי
 משמיהו – (דינו) דרב אסי הסובר שמועילה מחאת הבכור לחת לו
 פי שנים, רק בשבח של ענבים שהניח להם אביהם ונצרום
 היורשים שלא מדעת הבכור, או ביהמים ופקקים – (ותלשום) שלא
 מדעתו. אכל אם דרכים היורשים לענבים ועשו מהם יין על מנת
 לחלקו בשוה בין כולם, אפילו אם מיחה לא נוטל הבכור פי שנים
 בשבח זה. שכן אפילו שכבר זכה פי שנים בגוף הענבים, מכל מקום
 קנו האחים את חלק בכורתו ביין על ידי שינוי המעשה שבדריכה,
 כדין גולן הקונה את הגזילה בשינוי ואינו משלם לבעלים אלא את
 דמי הגזילה כפי שוויה בשעת הגזילה, והשבח שלו. ורב יוסף אמר,
 אפילו אם דרכים היורשים את הענבים, אם קודם לכן מיחה
 הבכור הרי הוא נוטל פי שנים.
 סברה הגמרא שכונת רב יוסף היא לפי שנים בשבח היין. ועל כן
 תמחה: וכי בדרךבם היורשים יתכן שיטול בהם הבכור פי שנים,
 הלא מעיקרא עינבי השתא חמרא – מתחילה היו ענבים ועכשיו
 הם יין, וכבר קנאום היורשים בשינוי מעשה, ואין עליהם לשלם
 לבכור אלא כפי חלקו בענבים, שכן כל הגזלנים משלמים כשעת
 הגזילה. מתרצת הגמרא: מה שאמר רב יוסף 'אפילו דרכום', הוא
 בראמיה רב עקיבא בר חמא בביאור מימרת שמואל שבסמוך,
 שאם דרכו היורשים את הענבים שלא מדעת הבכור ועשאוהו יין,
 ונשפך היין או שהתקלקל ונפחת מדמי הענבים שבתחילה, על
 צריכים הם ליתן לו את דמי הויק ענביו, משום שנעשו גזלנים על
 חלקו בענבים וקנאוהו בשינוי הדריכה, ועליהם לשלם את דמי
 הגזילה. קא נמי בדבריה רב יוסף, לא בא לחלוק על רבה הסובר
 שאין הבכור נוטל פי שנים בשבח היין, אלא לומר שאם מיחה
 הבכור בפשוט ותבע לחלוק בענבים, ודרך הפשוט את הענבים
 שלא מדעת הבכור ופחתו דמיהם, הרי הוא נוטל לו דמי הויק ענביו
 גם כנגד חלק בכורתו.
 מבררת הגמרא: תיבא איתמר – על מה נאמרה מימרתו דרב
 עקיבא בר חמא. משיבה הגמרא: אהא דאמר רב יהודה אמר
 שמואל, בכור ופשוט שהניח להו אהיתו ענבים ונצרום, או ויתם
 ופקקים, בכור נוטל פי שנים בשבח הבעירה והמסיקה, אם קודם
 לכן מיחה ותבע את חלק בכורתו. ואפילו דרכים. והבינה הגמרא

עלידי קבלת התורה בחג השבועות נמשך על כל השנה כולה כללות העניין דלימוד התורה.

ממאמר ליל א' דחג השבועות (לפנות בוקר), ה'תשכ"ז

ונחלקו רב פפא ורב פפי בביאור דברי רבא: מר ורב פפין קבר, לא
עשה כלום בפלגא (בחצין) מחלקו בירושה. שכן קודם חלוקה אינו
זוכה בחלק הפשוט שלו ואינו יכול למוכרו. אבל בחלק בכורתו
חלה מכירתו, משום שיש לבכור חלק זה אף קודם חלוקה. ומר
ורב פפאן קבר, בגללהו נכסים לא עשה ולא כלום, ואף לא בחלק
בכורתו, משום שאף בחלק זה אינו זוכה קודם חלוקה, ואין בידו
למוכרו. וממחלוקתם זו למדנו אף לענין מחילה, שלדעת רב פפא
אין בידו למחול על חלק בכורתו קודם החלוקה, שכן אין אדם
מוחל על דבר שעדיין אינו ברשותו, ולדעת רב פפי בידו לזכות
בחלקו מיד לאחר מיתת האב, ועל כן חלה מחילתו.
הגמרא מביאה את דעת אמוראי ארץ ישראל במחלוקת הגזל:
שלוהו קתם (ומארץ ישראל), גבור שפכר את חלק בכורתו קודם
חלוקה, לא עשה כלום. מוכיחה הגמרא: אלמא – מוכח שאף בני
מערבא סוברים כרב פפא, שאין לו לגבור קודם חלוקה. מסיקה
הגמרא: והלכך יש לגבור קודם חלוקה את חלק בכורתו, והרי
הוא יכול למוכרו או למחול עליו.
הגמרא מביאה מעשה התלוי במחלוקת האמוראים שהובאה
לעיל: מר וזמרא מדישפא (שם מקום) פלי בגצא דפלגלי כהרי אחין
בשוה – חלק עם אחיו בשוה סל מלא פלפלים שנופל להם בירושה
מאביהם, ואפילו שהיה מר וזמרא בכור לא נטל אלא חלק כפשוט
בלבד. אהא לקמיה דרב אשי ושאלו, מה דינם של שאר נכסי
הירושה? אמר ליה רב אשי, הואיל ווייתקתה בסקצת הירושה על
חלק בכורתך, ויתקתה עליו ככל הנכסים בולן, ואין לך בהם אלא
חלק אחד כפשוט בלבד. שכן הלכה בידינו שיש לבכור קודם
חלוקה, ובידו למחול על חלק בכורתו אף קודם החלוקה.

משנה

האומר איש פלוני בני בכור לא יטול פי שנים נכסי לאחר מותי,
או שאמר איש פלוני בני לא יירש נכסי עם אחיו, לא אמר כלום,
משום שהתנה על מה שכתוב בתורה, שהרי ציותה התורה על דין
ירושת פשוט וירושת בכור, ואין כח ביד אדם לעקור דין תורה.
דין נוסף: שכיב מרע המחלק את נכסיו על פיו בדרך מתנה, וריפה
לאחד מבניו יותר מכפי חלקו הראוי לו בירושה, ומיעט לאחר מהם
מחלקו הראוי לו, וכמו כן אם השנה לקח ולבנים הפשוטים את
הבכור והקנה את נכסיו שוה בשוה לכל בניו, דבריו קיימין. שכן
בידו לתת במתנה את נכסיו למי שירצה. ואולם אם אמר כן משום
ירושה, שירש אחד מבניו יותר מכפי חלקו הראוי לו, לא אמר
כלום, שכן אינו יכול להתנות על דין ירושה הכתוב בתורה,
כאמור. ואם הזכיר בדבריו גם לשון ירושה, אלא שכתב בין
בתחלה בין באמצע ובין בסוף דבריו שהוא נותן את נכסיו משום
מתנה, דבריו קיימין. ולהלן (קכט) יבואר דין זה.

גמרא

מקשה הגמרא: לימא מתניתין האם נאמר שמשנתינו שאמרה
שאין אדם יכול לבטל את ירושת בנו, ולא כרבי יהודה היא. דאי
כרבי יהודה היא, האמר רבי יהודה, המתנה על מה שכתוב בתורה,
אם הוא גבר של קמון תנא קיים. אלא בהכרח שבשיטת רבי
מאיר החולק על רבי יהודה היא שנויה. ואם כן קשה, הרי בכל
מקום שנחלקו רבי מאיר ורבי יהודה הלכה כרבי יהודה, ונמצא
שמשנתינו אינה להלכה.
הגמרא מביאה את מחלוקתם: דתנא, האומר לאשה, 'הרי את
מקדשת לי על מנת שאין לך עלי שאר כסות ועונה', הרי זו

מקדשת, ותנא בבל. ואף על פי שקידש רק על מנת שלא יחולו
עליו חיובים אלו, חלים קידושו ומחייבים אותו בשאר כסות
ועונה. משום שמן התורה מחויב הבעל לאשתו בשלושה חיובים
אלו, ואין בידו להתנות את הקידושין בביטול דין מהתורה. דברי
רבי מאיר. רבי יהודה אומר, אם התנאי הוא גבר של קמון, כגון
בשאר וכסות, תנא קיים. ואף ירושה היא דבר שבממון המסור ביד
האדם, ואם כן לשיטת רבי יהודה יוכל אדם להתנות עליו ולבטלו.
מתרץ הגמרא: אפילו תימא – אף אם תאמר שמשנתינו שנויה
בשיטת רבי יהודה, נחא. שכן קתם ידעה האשה שהוא מקדש
אותה בלי חיוב שאר וכסות, ומאחר שהתרצתה לקידושין אף
באופן זה, הרי קא מחלה לבעל על חיובים אלו. מה שאין כן הפא
בירושה, שהבן לא קא מחיל על ירושתו, אין האב יכול לסלקו
מהירושה.
הגמרא דנה על אופן שאדם אומר שבנו בכור: אמר רב יוסף, אם
אמר האב, 'איש פלוני בני בכור' – בכור שלי הוא, נוטל אותו איש
פי שנים בירושת אביו, שכן נאמן אדם לומר זה בכורי, כמבואר
להלן (קכז). אבל אם אמר, 'איש פלוני בכור הוא', אותו איש אינו
נוטל פי שנים בירושתו, משום שלא אמר 'בכורי' אלא 'בכור' סתם,
ודלמא בוכרא דאמא קאמר – שמא התכוין לומר שהוא בכור
לאמו שאינו נוטל פי שנים, ולא בכור לאביו.
הגמרא מביאה מעשה בענין זה: ההוא דאתא לקמיה דרבה בר בר
חנה – מעשה באדם שבא לפני רבה בר בר חנה, ואמר ליה,
מוחזקני באדם זה שהוא בכור, ודינו לטול פי שנים בירושת אביו.
והצטרף אליו עוד אדם לדעות זו. אמר ליה רבה בר בר חנה, מנא
ידעת – מנין אתה יודע שהוא בכור. השיבו אותו אדם, יודע אני
את הדבר מכך דהוה קרי ליה אבית בוכרא סבלא – שהיה קורא
לו אביו בכור שוטח, והאב נאמן לומר זהו בני בכורי. אמר לו רבה
בר בר חנה, דלמא בוכרא דאמא הוא, דכל בוכרא דאמא נמי בוכרא
סבלא קארו ליה – שמוא לא התכוין אלא לך שהוא בכור
לאמו, שכן גם לבכור שהוא קוראים 'בכור שוטח'. ואינו נקרא כך
מחמת סכלותו, אלא משום שאינו בכור גמור.
הגמרא מביאה מעשה נוסף בענין זה: ההוא דאתא לקמיה דרבי
חנינא – מעשה באדם שבא לפני רבי חנינא, ואמר ליה, מוחזקני
באדם זה ששמו 'שכחת', שהוא בכור, ויש לו לטול פי שנים
בירושת אביו. אמר ליה רבי חנינא, מנא ידעת – מנין לך שהוא
בכור. אמר ליה אותו אדם, יודע אני זאת מכך דכי הווי אתו לגבי
אבית, אמר להו וילו לגבי שכחת כרי, דבוכרא הוא, ומסי רוקיה –
שכשהיו באים לאביו אנשים עם מיוחד בעיניהם, היה אומר להם,
לכו לשכחת בני שהוא בכור, ורוק פיו הוא רפואה לעינים.
שואלת הגמרא: ודלמא התכוין האב לומר שבוכרא דאמא הוא,
ולא בכור לאביו. משיבה הגמרא: נמיין (קבלה בידינו), בוכרא
דאבא מסי רוקיה, בוכרא דאמא לא מסי רוקיה – רק רוק של בכור
מהאב מרפא, ולא רוק של בכור מהאם.
הגמרא מביאה שיש סוג של בכור שלא מקבל פי שנים: אמר רבי
אמי, מומטום בכור שנקרע העור המכסה על מקום זכרותו ונמצא
שהוא זכר, אינו נוטל פי שנים בירושת אביו. משום דאמר קרא,
'והיה חפן הכבד לשניא', ודרשו מהיתור של 'והיה', עד שהיה
יודע שהוא בן משעת חווה, והויה היא לידה. ומאחר שבשעת
לידתו היה ספק בן ספק בת, אין בו דין בכורה.
הגמרא מביאה דינים נוספים שנאמרו בטומטום שנקרע: רב נחמן
בר יצחק אמר, טומטום שנקרע ונמצא זכר אף אינו נידון כבן סוֹרֵר
ומזנה. משום דאמר קרא, 'כי יהיה לאיש בן סוֹרֵר ומזנה', עד שהיה
יודע שהוא בן משעת חווה, אבל אם בשעת לידתו היה ספק בן,
אינו נידון בדין האמור.